

EL SECTOR DE LLEVANT DE LA CIUTAT DE GIRONA. QÜESTIONS DE TOPOGRAFIA I DADES NOVES

DAVID VIVÓ I LLUÍS PALAHÍ

(Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona)

PRESENTACIÓ¹

El sector de caserna d'Alemanys i torre Gironella es localitza a l'extrem oriental de la ciutat, a la part alta de la falda de la muntanya que s'enfila cap a llevant, i ha constituït, des del moment de fundació de la ciutat, un dels punts estratègics de la seva defensa. És un sector ocupat per les ruïnes del castell de Gironella i d'una caserna militar que s'hi associava que es va construir sobre un espai no edificat que en l'època medieval s'anomenava verger i ferragenal de Gironella. El lloc, propietat municipal, oferia unes excel·lents condicions per poder-hi efectuar excavacions arqueològiques en extensió que havien de servir per resoldre alguns dels molts problemes de topografia històrica que aquell espai plantejava. L'oportunitat de poder-hi treballar va venir de bracet d'un projecte europeu del programa Cultura 2007-2013 *Sopra e sotto. La città europea. Il patrimonio archeologico ed architettonico in aree urbane di media grandezza: le difficoltà dell'indagine, le soluzioni della fruizione, l'offerta turistico-culturale*, liderat per l'Ajuntament de Brindisi (Itàlia) amb la participació de l'École d'Architettura de Toulouse (França) i l'Ajuntament i la Universitat de Girona. Pel que fa a Girona, hom decidí explorar dues àrees de l'antiga *Gerunda*, el subsòl de l'església de Sant Feliu i punts diferents del sector més

¹ Aquest estudi forma part del projecte del Ministerio de Ciencia e Innovación "Del *oppidum* a la *ciuitas*. Anàlisis de un proceso histórico en el nordeste peninsular (II. El periodo alto-imperial)" (HAR 2010-16458).

oriental de la ciutat antiga amb la intenció de resoldre, si era factible, un seguit de problemes de topografia històrica.

El nom actual de l'indret, però, presenta algunes divergències amb la toponímia històrica d'època moderna, tal com apareix en les planimetries. Així, el nom de torre Gironella (no el castell) es refereix únicament i exclusivament a la gran torre circular (avui dia derruïda), mentre que el sector que avui dia s'anomena genèricament torre Gironella (és a dir, les voltes medievals) eren, aleshores, la caserna d'Alemanys (nom donat a l'aquartermament, en aquell indret, de tropes mercenàries procedents de l'Europa Central al servei de la corona espanyola), amb un gran edifici de tres plantes, avui dia desaparegut, bastit sobre aquelles poderoses voltes. Finalment, el topònim actual de caserna d'Alemanys es refereix a l'ampliació d'aquell recinte militar, ja dins dels murs de la ciutat, construïda en els segles XVI i XVII i anomenada, molt eloqüentment, *Cuarteles Nuevos*. Aquests canvis serien conseqüència, principalment, de la destrucció de moltes d'aquestes estructures durant el setge de 1809 o de les posteriors voladures de 1812.

Tanmateix, en el present estudi farem servir la toponímia actual, essent la caserna d'Alemanys el solar situat a ponent i torre Gironella, la zona del castell.

Aquest espai conformava, des de l'època fundacional fins a principis del segle XIX, una zona de gran importància estratègica, ja que constituïa, aparentment, un dels punts més febles de les defenses, que se'ns fa visible en les abundants reformes realitzades en aquell tram de les muralles al llarg dels segles.

En excavacions realitzades en els anys quaranta i vuitanta del segle XX a caserna d'Alemanys (sobre aquests treballs, Nolla, 1980, pàg. 179-192; Nolla & Sagrera, 1991, pàg. 177-195), en el sector més proper a aquestes muralles es va poder determinar que era una zona amb una important potència estratigràfica, un fet poc habitual a la ciutat antiga i medieval on l'abrupta orografia fa que tot sovint la roca aflori a poca fondària. En aquelles intervencions es van recuperar alguns enterraments aparentment d'època tardoantiga, però cap element estructural, fet gens estrany si es té present que es va excavar a tocar de la muralla, un espai que habitualment calia deixar lliure de construccions pel seu valor militar i estratègic (Nolla & Sagrera, 1991, pàg. 178-182, fig. 2 a 8).

El castell de Gironella –popularment la torre Gironella– constitueix la imponent defensa nord-occidental de la ciutat. En origen, en l'època romana, era una torre quadrangular, que alguns erudits havien imaginat com un element exempt, com una mena de torre albarrana situada uns metres més enllà de les muralles de la ciutat. Més endavant, en una època indeterminada, s'hauria edificat un castell a l'entorn i més enllà d'aquesta torre, dotat a l'extrem est d'una imponent i altíssima torre de planta circular que s'hauria mantingut, amb moltes reformes, fins a època napoleònica quan les tropes franceses van dinamitar-lo. Estudis posteriors van fer possible confirmar que la torre romana formava part del recinte murat urbà, que en aquell sector hi havia una porta que de moment no era possible fixar ni reconstruir amb claredat (Nolla et al., 1989, pàg. 111-130) i confirmar la construcció d'un poderós castell vers el 800 quan *Gerunda* no només reconstruí les muralles a consciència sinó que s'eixamplà puntualment vers llevant i cap a nord (Canal et al., 2003, pàg. 107-153).

Els noustreballs pretenien, d'entrada, resoldre tres qüestions. Primerament, aconseguir una estratigrafia completa del sector i posar de manifest l'existència de la trama urbana fundacional de la ciutat i observar l'estat de les restes. Segonament, determinar la forma i estructura de la muralla del sector oriental en època romana i carolíngia, anterior a la reforma de les muralles realitzada a cavall entre els segles XIV i XV, encara ben visible. En tercer lloc, aclarir la situació i la disposició de la porta de llevant de la ciutat antiga.

Teníem al nostre abast tot el solar amb algunes limitacions com a conseqüència de l'existència de jardins, fonts o serveis soterrats (aigua i llum). Aquesta era, inicialment, l'única dificultat que calia salvar.

Com veurem i tal com sovint passa, els resultats dels primers sondeigs van plantejar noves preguntes que van redefinir els objectius, exigint algun sondeig no previst i eliminant-ne d'altres inicialment proposats, sempre amb l'objectiu d'obtenir la màxima informació possible.

ELS TREBALLS D'EXCAVACIÓ

Tot seguit procedirem a descriure i analitzar els diversos sondeigs efectuats. Començarem per aquells efectuats a l'àrea del castell per passar després als que afectaren el sector de la caserna.

Castell de Gironella

Sondeig 1 (1000) (fig. 1 i fig. 2)

Es va realitzar al costat més occidental del solar. En aquest sector la muralla fa un doble gir, creant un espai quadrangular, al migdia del qual se situa la porta de la reina Joana, una portalada d'arc de mig punt que constituïa l'accés al castell des de l'interior de la ciutat des del segle XV avançat, moment de remodelació del castell i també de la creació del tram de muralla que va generar aquest espai.

Els límits per migdia i ponent eren clars, ja que es conserven els paraments de la muralla baixmedieval. La cala també es va veure limitada pel nord i parcialment per l'oest per la presència de mobiliari urbà (un arbre i un banc), mentre que per llevant, el límit el constituïa un parterre enjardinat.

Es pretenia aclarir quin seria el recorregut del circuit de les muralles abans de la reforma i saber com tancava el castell carolingi.

Tot el sector va ser cobert amb runa un cop finalitzades les guerres napoleòniques de principis del segle XIX i posteriorment afectat parcialment pels desenrunaments i mínimes adequacions lligades a la construcció del passeig Arqueològic a mitjan segle XX. De fet, es recolliren aquí i allí fragments de projectils d'artilleria, que ens recordaven que aquesta zona va ser una de les més afectades pels bombardeigs durant el setge de 1809. Aquests nivells moderns cobrien directament el conjunt d'estructures recuperades en el sector i que corresponen a dos elements tipològicament i funcionalment diferents, si bé molt relacionats.

A l'extrem occidental es va identificar un doble mur orientat de nord a sud, bastit amb pedra lligada amb morter rugós i blanquinos. El pany oriental (UE 1012), d'un metre d'amplada, conservava a la banda est una filada de carreus, petits i allargassats on s'hi recolzava el segon parament (UE 1015), que només s'apreciava superficialment. A l'extrem de ponent del sondeig es va localitzar, en el poc espai on es va poder excavar, una capa de pedres i morter groguenc (UE 1021). La manca d'espai no va permetre determinar, en aquest sector, si es tractava d'un mur, d'una solera o d'una estructura independent o, fins i tot, d'un reforç de la fonamentació del mur que actualment tanca, per aquell costat, el castell de Gironella. Quan va acabar l'excavació va quedar clar, però, que es tractava d'un tram dels fonaments de la muralla interior de l'alcaçaba carolíngia, la que aïllava el castell de la ciutat.

Fig. 1. Situació i plantes dels sondeigs 1000 (torre Gironella) i 2100 (caserna d'Alemanys).

Fig. 2. Vista a vol d'ocell dels resultats del sondeig 1000 (torre Gironella). Observem l'absis i, a l'angle dret de la part superior de la il·lustració, l'actual porta de la reina Joana.

A llevant d'aquestes estructures, i recolzant-se contra el mur exterior (UE 1012) se situava un segon element definit per un petit absis de 2,20 m de llum (UE 1003,1005,1006), associat a un mur que girava cap al nord (UE 1004) i que es perdia més enllà del sondeig. La part coneguda i excavada d'aquesta estructura corresponia a la seva fonamentació. Era feta amb murs de pedra lligats amb morter que es van assentar directament sobre la roca del subsòl i que, per tant, presentava desnivells importants, adaptant-se a la topografia del sòl natural. Aquesta estructura se situava cronològicament i de manera molt vaga entre el moment de construcció dels murs de ponent (UE 1012 i 1015), que corresponen a la muralla carolíngia de vers el 800, i el moment en què fou bastida la muralla actual, a la baixa edat mitjana. Es recolzava directament en els fonaments de la muralla carolíngia, mentre que per llevant s'associava a un mur que després de perllongar-se un metre en direcció a llevant, girava cap a tramuntana. Així doncs, en planta se'ns dibuixa un edifici de dimensions reduïdes i aspecte estrany, ja que l'absis,

que teòricament hauria d'ocupar el centre de la façana de migdia se situa a un costat. Tenint present que totes les restes localitzades no són altra cosa que fonamentacions, creiem que en alçat l'edifici presentaria algunes diferències. La petita construcció fou obrada guanyant espai a la vella muralla, eliminant o esborrant-ne part del seu parament est (UE 1012) i aprofitant com a mur de tanca, l'occidental (UE 1015). D'aquesta manera, l'absis quedaria perfectament centrat respecte a l'eix del petit edifici que en alçat es recolzaria contra el pany exterior de la muralla. Aquesta solució és habitual a la ciutat. Cal tenir present que entre el moment de construcció de les muralles carolíngies i el nou castell del segle XV, van passar sis segles, en què no hi són absents els moments de perill però predominen els llargs períodes de pau. Pel que fa a la seva funció, les dimensions esquifides i la presència de l'absis ens fan pensar que podria haver estat la capella del castell, ben documentada d'ençà el segle XIII i dedicada al Salvador i fins ara no localitzada (Pla Cargol, 1946, pàg.115-116).

Sondeig 2 (1100)

Els resultats del primer sondeig realitzat al castell de Gironella i els de l'efectuat immediatament a migdia d'aquell, ja dins el solar de la caserna d'Alemanys, van demostrar que en època romana el tancament oriental de la ciutat era diferent de com l'havíem descrit fins avui i atès que la muralla antiga no tancava a l'alçada de la porta de la reina Joana, calia comprovar si circulava més cap a tramuntana. Per aquesta raó es va aprofitar l'accés que actualment comunica el castell amb el passeig Arqueològic per realitzar-hi una petita cala. Les dimensions del sondeig eren modestes, ja que solament es podia excavar l'amplada corresponent al caminet d'accés, i tenia un únic objectiu: analitzar la fonamentació del mur que tancava pel nord el castell i comprovar si el d'època carolíngia s'assentava al damunt d'una muralla precedent.

Els resultats foren aclaridors. Es va comprovar com la muralla carolíngia, en aquest sector completament arranada, s'assentava immediatament al damunt d'un mur construït amb grans blocs irregulars, lligats amb morter i disposats amb una certa tendència a configurar filades. Tot i que no es va recuperar cap material que permetés fixar-ne la cronologia, aquesta mena de construcció és la que caracteritza, allà on s'ha identificat, la muralla romana

baixrepublicana de la ciutat, una mena de parament molt diferent a l'utilitzat en l'obra carolíngia (ja sigui en alçat o a nivell de fonamentació).

Aquest mur es disposava directament sobre la roca del subsòl que inicia, en aquest punt, una important davallada en direcció a tramuntana. Aquest desnivell es manté fins a l'actualitat i és clarament apreciable en l'únic estrat recuperat i que correspon a un potentíssim nivell d'enderroc, en el qual es localitzaven blocs de pedra de la muralla carolíngia i medieval que, com ja hem explicat, es troba, en aquest sector, arrasada fins a nivell de circulació.

Caserna d'Alemanys

Sondeig 1 (2000)

El primer dels sondeigs plantejats al solar de la caserna havia de ser el més important de tots i, al final, va ser el més decebedor. Constitueix actualment un gran espai enjardinat, molt visitat pels turistes, que se situa en un dels extrems del recinte emmurallat, a tocar del castell de Gironella, amb dependències arruïnades que havien format part de la caserna militar que va ocupar el solar al llarg dels segles XVII, XVIII i part del XIX. En època medieval, segons la documentació existent, era un espai obert i no edificat, en part per la necessitat de deixar àrees lliures al davant del castell de Gironella (se l'anomena el verger) i posteriorment fou el pati dels anomenats *Cuarteles Nuevos*. No en coneixíem, però, l'ús que hauria tingut en l'època romana. La manca d'estructures medievals i el fet de tractar-se d'un solar de grans dimensions feien pensar en la possibilitat de recuperar senyals de l'urbanisme de la ciutat en l'època romana en un dels pocs espais arqueològicament viables de la Força Vella, el nucli fundacional de la ciutat.

Per això es va decidir obrir un gran sondeig a la zona central del solar que inicialment tenia una superfície 49 metres quadrats i es va realitzar un rebaix inicial tot emprant mitjans mecànics (una petita màquina excavadora), ja que la topografia actual és el resultat d'una importantíssima aportació de terres que han elevat considerablement el nivell de circulació. Després s'obrí un sondeig més petit dins la gran cala oberta, de cara a certificar la potència dels paquets de reompliment i determinar les possibilitats de l'excavació. Els resultats van desaconsellar continuar-la.

En efecte, tota la superfície del sondeig realitzat –de quatre per tres metres dins la gran cala marcada inicialment– van demostrar que, tot i una potència de tres metres de profunditat fins arribar a la roca del subsòl, l'estratigrafia estava formada per un potent farciment, amb diverses bossades, com un abocament de roca engrunada, disposat durant les obres d'arranjament del sector amb posterioritat a la remodelació del castell del segle XV. Només damunt del nivell inferior, format per la mateixa roca del subsòl engrunada, es van recuperar alguns materials d'època romana.

La no-trobada de cap indici referent a la conservació de restes d'època romana (ni *in situ*, ni com a material abocat en els farcits) va desaconsellar l'ampliació del sondeig en un sector on calia aprofundir més de tres metres amb problemes logístics inherents, tant de seguretat com d'espai per treballar i acumular les terres extretes que, un cop acabada la feina, calia tornar a dipositar.

Finalitzada l'excavació i durant uns treballs de documentació arxivística de cara a aprofundir en la investigació de les defenses de la ciutat en època moderna, es va recuperar un document molt aclaridor que resolía el problema. Justament l'endemà de l'anomenat Gran Dia de Girona (19 de setembre de 1809) i per tal d'evitar una penetració de les tropes invasores, donada l'encara avui dia visible enorme bretxa que van obrir els assetjadors a les muralles d'aquest indret (*brecha del cuartel nuevo de alemanes*) l'enginyer militar de la ciutat, Guillermo Minali, va obrir un gran fossat o *cortadura* en aquest pati per tal de prevenir futures incursions (Minali, 1840, pàg. 235). Les mides d'aquesta obra foren 30 vares de longitud per 10 d'amplada i 7 de profunditat, unes obres de tanta envergadura que feien necessari un pont llevadís per travessar-la. Sens dubte va ser aquesta enorme rasa la que va malmetre l'estratigrafia i les possibles restes de l'àrea, i explica també l'aparició de fragments de roca engrunada entre els materials abocats com a farcit en el moment de terraplenar la zona.

Sondeig 2 (2100) (fig. 1 i fig. 3)

Atesos els resultats obtinguts en el primer sondeig es va plantejar la necessitat de realitzar-ne un altre immediatament a migdia de la porta de la reina Joana. Els objectius eren determinar amb precisió el recorregut de la muralla en època carolíngia, intentar trobar la porta original del castell i certificar de manera clara l'existència o no d'elements d'època romana.

Fig. 3. Sondeig 2100 (caserna d'Alemanys). Observem la muralla doble carolíngia a la part alta de la fotografia.

La cala tenia alguns límits. Per llevant i tramuntana el constituïen els murs que actualment tanquen el castell, mentre que pel sud i oest, la frontera era l'existència d'una canonada general del servei d'aigües i el perfil d'un gran sondeig realitzat en els anys quaranta del segle XX i tornat a obrir a finals dels anys vuitanta (Nolla, 1980, pàg. 179-192; Nolla & Sagrera, 1991, pàg. 177-195), que actualment configura un espai enjardinat.

Aquell sondeig va mostrar que les muralles carolíngies presentaven una orientació lleugerament diferent a la de les muralles baixmedievals i que la porta no se situava al mateix indret que en la reforma posterior.

Totes les restes recuperades corresponien a l'estructuració de les muralles d'aquest sector de la ciutat en època carolíngia. Es tracta d'una zona on la muralla presenta un gruix menor que en d'altres, ja que es tractava d'un mur interior que separava la ciutat pròpiament dita del castell i que, per tant, no era ni de lluny tan exposada. Per aquesta raó, tot i estar construïda amb un doble parament, com observem arreu, és menys potent que als indrets on donava a l'exterior de la ciutat. En aquest sector, la muralla està formada per

un mur doble (UE 2115 i 2116), amb una amplada total d'1,80 m (en altres sectors, com als soterranis de la catedral, el gruix és d'uns 4 m).

El mur finalitza abruptament i s'hi recolzava un segon conjunt de dues parets que conformaven una unitat (UE 2121 i 2124) orientades perpendicularment, i una de les quals (UE 2121) finalitzava un parell de metres cap a l'oest en un contrafort quadrangular (UE 2122). De les dimensions totals del segon mur no en sabem res, ja que resultà impossible ampliar el sondeig en sentit sud-oest per la presència d'una canonada general de l'aigua. Aquests dos murs marcaven la finalització de la muralla i mostraven l'indret on se situaria la porta d'accés al castell de Gironella en època carolíngia. L'exterior (UE 2124) correspondria al brancal monumentalitzat de la porta, mentre que, com veurem, el segon mur (UE 2121) rematat amb el contrafort, emmarcava i protegia l'indret on se situaria una portella. El fet que la porta es trobés a migdia del mur UE 2124 es confirmava per la pròpia fonamentació del mur que actualment tanca per llevant el sector (UE 2115), ja que mentre a la zona de tramuntana es recolzava directament contra el mur UE 2115, a la meridional aprofundia més i es feia més potent i ample, ja que no es recolzava sobre cap estructura preexistent (UE 2125).

Pel que fa a la zona central, era ocupada per una escala de tres graons (UE 2117) que recolzava contra la doble muralla i que quedava parcialment amagada entre dos contraforts (UE 2119 i 2122). Tot i que no es conservava cap senyal de la portella que s'hauria de situar en aquest sector, tant l'escala com els contraforts així ens ho fan suposar.

Tot i que aparentment els murs es recolzaven els uns amb els altres i es podria deduir una seqüència aparentment complexa, en realitat creiem que només hi ha dues fases constructives. La manera de bastir emprada en època carolíngia per obrar les muralles de la ciutat consistia essencialment en alçar trams curts de mur, que posteriorment es doblaven. D'aquesta manera, l'ensorrament d'un sector de les defenses no afectava la integritat general de la muralla. Així, tot i que els murs de la muralla (UE 2115 i 2116) eren aparentment independents, com també ho eren els dels laterals de la porta (UE 2121 i 2124), es tractaria d'una construcció coetània integrada dins un projecte unitari. Un cop acabats de bastir els elements bàsics, s'hi afegiren els contraforts (UE 2119, 2122 i 2123) lligats a l'existència de la portella.

En un segon moment, relativament posterior, ja que va malmetre parcialment el contrafort septentrional (UE 2119) que va haver de ser refet

Fig. 4. Cara de llevant de la torre romana de la Gironella (núm. 2). A la dreta podem observar el senyal de la connexió de la porta tetràrquica.

(UE 2120) es van afegir les escales. Com ja hem dit, el problema és que no s'apreciaven senyals d'una porta al mur doble de la muralla. Diverses raons ho podrien explicar. Una és evident: les restes conservades se situen per sota

de la cota del llinard de la porta, del qual, un cop la muralla desaparegué, s'hi van retirar els blocs que el cobrien, com també va passar amb els graons, per poder-los aprofitar en altres construccions. Però també hi ha altres possibilitats, com el fet que la portella se situés en una posició lleument elevada i el desnivell se salvés amb una escala de fusta que es podia enretirar en cas de necessitat, per dotar-la de més seguretat (fig. 8).

Sobre la funció de la portella no hi ha cap dubte. Teòricament, havia de permetre als defensors fer sortides per atacar per darrere els enemics que pressionessin la porta principal del castell que, no ho oblidéssim, se situa al costat nord i, per tant, l'exterior era la zona de caserna d'Alemanys. El castell de Gironella era una autèntica alcassaba de la ciutat i havia d'estar preparada per defensar-se tant d'enemics provinents de l'exterior, com d'aquells que ja havien ocupat la ciutat i podien atacar des de ponent.

Pel que fa a la porta, la seva situació, en un angle del castell, entre la portella i la torre núm. 3 o del Llamp (també bastida en aquests moments tot aprofitant blocs de sorrenca provinents del desmuntatge de vells edificis i d'un tram de la muralla romana) i immediatament al davant de l'antiga torre romana (núm. 2) –que seguia constituint l'element central del nou castell–, a més de la seva forma d'embut (ja que els murs que la delimiten se situen diagonalment en angle convergent) la convertien en un punt fort de les defenses i molt difícil d'atacar (fig. 8).

ALTRES QÜESTIONS PLANTEJADES I (APARENTMENT) RESOLTES

Els treballs arqueològics de 1987, convenientment publicats (Nolla et al., 1989, pàg. 111-130), permetien deduir sense cap dubte, l'existència d'una porta de la ciutat, la de llevant que, tanmateix, no acabàvem de poder saber com funcionava i on es trobava. En efecte, quedava clar que la gran torre romana de llevant, l'única de tot el recinte baixrepublicà i refeta a consciència en l'època tetràrquica (Nolla, 1989, pàg. 189-195; Nolla, 2007, pàg. 633-647), es connectava amb les muralles urbanes a través de l'angle sud-oest i, en canvi, no era possible observar cap altre lligam en cap altra de les cares de la torre ni, almenys per les cares nord, migdia i oest, també a nivell de fonamentació. Això només podia voler dir, era l'única solució possible, que existia una porta el lligam de la qual amb la torre es feia o bé a molta

Fig. 5. Estat actual de la porta del castell de Gironella traslladada pels constructors carolingis.

alçada i, per tant, més enllà de la part ben conservada, o bé dissimulada i no identificable, sobretot com a conseqüència directa de no saber amb exactitud per on circulava el mur antic més enllà del sector de la caserna d'Alemanys. Una anàlisi acurada de les estructures visibles dels murs del castell i dels elements d'època carolíngia i medieval va permetre començar a plantejar una nova hipòtesi de treball. Per confirmar-la va ser necessari realitzar un petit sondeig per l'esvoranc de la muralla nord del castell (sondeig 1100, *supra*) que actualment es fa servir de porta que comunica el jardí d'Alemanys amb el passeig Arqueològic. L'objectiu era analitzar les fonamentacions de la muralla. Com ja hem vist, es va poder comprovar que la carolíngia que tancava pel nord el castell no era un tram *ex nouo*, sinó que es disposava al damunt del que quedava de la muralla fundacional. Aquest mur es recolzava directament damunt la roca en el límit de l'esperó rocós que inicia, en aquest punt, una forta davallada en direcció a tramuntana. Així, doncs, quedava clar que la muralla romana continuava més enllà.

De l'anàlisi i de la nova planimetria de les estructures actualment visibles, algunes molt emmascarades, se'n poden treure algunes conclusions

que ens apropen a la resposta. Actualment, les restes del castell de Gironella, presenten una edificació prou definida, però un acurat estudi estructural demostra que, en realitat, l'edifici ha tingut moltes i importants reformes des del seu origen, la torre romana, fins a l'estat actual, configurat bàsicament des de la Guerra del Francès. Així, a part de les restes de la torre romana, en podem veure també les de la torre medieval, voltes carolíngies i medievals i fins i tot cisternes en el que originàriament eren patis descoberts. Aquesta complexitat constructiva, tanmateix, sembla respondre sempre a una constant, la utilització i/o amortització de les preexistències, cosa que ha acabat conformant la particular planimetria de l'edifici. Així, a l'interior d'aquest castell podem trobar una primera sala seguida de dues grans voltes paral·leles (més una tercera avui dia plena de runa) seguides, sense cap connexió directa de tres cisternes fins a tocar de les restes de la torre medieval.

Per tal de poder deduir com podria ser la porta romana en aquest sector hem de tenir presents tres elements. El primer serien les pròpies restes visibles de la torre romana. La presència d'una porta, si bé pot no deixar cap vestigi en el sòl, un cop perdut el llindar per la causa que sigui, sí que necessitava, forçosament, un encaix en un dels murs de la torre quadrangular. Així, el mur meridional, actualment encastat en els murs carolíngis i, per tant no visible, quedava descartat atès que s'aixecaria sobre un fort desnivell i alhora era d'on surt l'únic tram de muralla conservat que connecta la ciutat amb la torre. Els murs occidental i septentrional es troben ben conservats i amb els blocs de pedra sorrenca originals fins a una alçada considerable cosa que també n'impossibilitava l'encaix. Finalment, només quedava la possibilitat de la cara oriental, que com que va patir l'espoli dels seus carreus originals, com a mínim no ho feia impossible. Tanmateix, uns encaixos negatius d'aquests blocs perduts en el reompliment de *caementicium* semblen marcar, en un punt concret, l'encaix amb alguna possible estructura transversal, que podria haver estat la porta. La segona consideració l'observaríem si s'analitza la planta on es veu que un dels elements més destacables és el gir forçat del mur de tramuntana cap a llevant. Tot i que, indubtablement, aquest gir s'ha de deure a una topografia avui dia molt emmascarada, el seu perllongament cap a migdia marca molt clarament una de les fases constructives de l'edifici. La definició de llevant del castell, en l'època carolíngia, que podem observar a les voltes que el sostenien (Canal et al., 2003, pàg. 107-153), no segueix una orientació transversal respecte als nous murs del recinte, bastits en

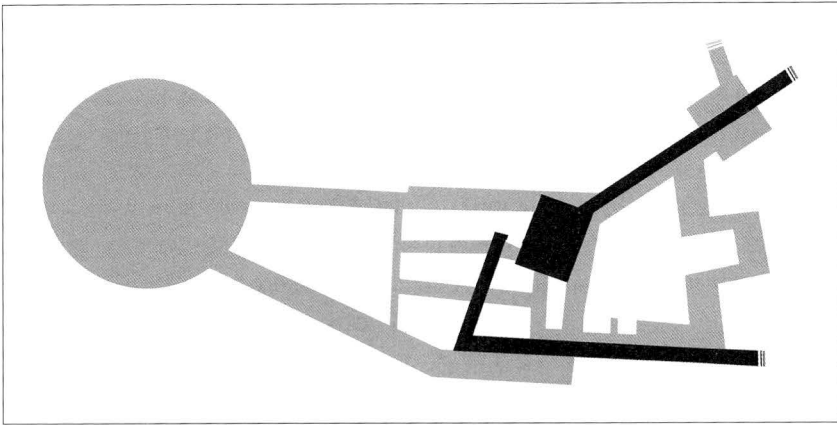

Fig. 6. Planta del sector de llevant de la ciutat romana amb la porta oriental.

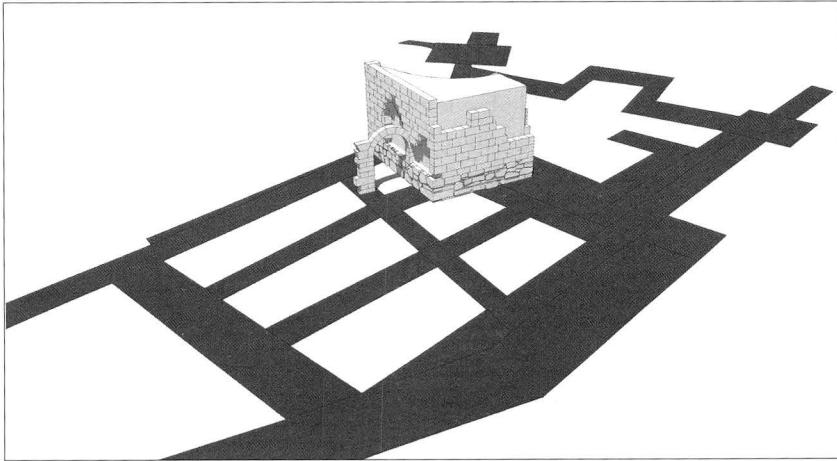

Fig. 7. Restitució volumètrica de la porta oriental de Gerunda d'època tetràrquica.

aquesta època ni, de fet, cap altra direcció “coherent” amb l'estructura del nou edifici, sinó que es defineix precisament per la disposició meridional del gir abans esmentat, seguint una línia aliena a les noves construccions però, en canvi, totalment paral·lela al mur oriental de la torre romana. Aquesta orientació, marcada pel castell superior, sembla assenyalar la preexistència d'una estructura més antiga que només pot ser l'antiga muralla romana, òbviament desmuntada a l'hora d'obrir les voltes, deixant un passadís d'uns

2,80 m aproximadament d'amplada entre la torre i aquest possible mur (fig. 4, 6 i 7).

Finalment, el tercer element a considerar seria l'existència de la pròpia porta si bé descontextualitzada respecte a la torre o muralla romana. En efecte, aquesta, desmuntada del seu lloc original fou aprofitada com un element ja fabricat i es troba actualment paredada i ben visible al mur nord del castell i va funcionar com a porta principal del recinte en època carolíngia i medieval. És d'arc de mig punt bastida emprant carreus de sorrenca molt ben treballats i modulada (Canal et al., 2003, pàg. 125-129, fig. 38 i 39) amb una llum de 2,60 m i que pensem que en realitat seria la porta de llevant de la ciutat en l'època tetràrquica traslladada i aprofitada íntegrament pels constructors carolingis (fig. 5).

Amb tots aquests elements es pot plantejar una nova hipòtesi interpretativa de les defenses d'aquest sector en època romana. La muralla nord es perllongaria fins al gir abans esmentat amb l'últim tram totalment emmascarat pels murs carolingis. A partir d'aquí, la muralla giraria en direcció a migdia en diagonal, però paral·lela a la torre romana (núm. 2), fins a les empremtes negatives abans esmentades a la cara oriental de la torre on aniria encaixada, transversalment la porta, posteriorment desmuntada i aprofitada tal com acabem de veure. En aquest sentit, les mides dels blocs drets adaptats a les dovelles i encara conservats de la porta encaixarien perfectament amb les empremtes negatives del *caementicium* de l'interior de la torre (comptant, òbviament, els blocs perduts d'aquest mur) (fig. 4, 6 i 7). A més, la llum de la porta (2,60 m) coincideix prou aproximadament amb l'amplada del passadís. Aquesta estructura hauria quedat fossilitzada per la disposició de les voltes d'època carolíngia que es recolzaven al damunt d'aquest antic mur i que per això presentarien l'estrany gir en direcció a llevant.

El resultat d'aquestes observacions propiciades per l'excavació i exploració del sector més oriental de la Força Vella ha permès resoldre satisfactòriament un dels problemes de topografia històrica més antics en relació amb la ciutat de *Gerunda*. No només podem saber com era amb prou detall la porta de llevant del recinte urbà, sinó també deduir-ne el de l'època fundacional, idèntic en planta i, per tant, amb el mateix valor poliorcètic. El mur de llevant de la torre quadrangular (núm. 2) tenia al davant, a una distància d'uns 2,80 m, al sector més septentrional, un mur paral·lel, que seguia una direcció nord-sud i que uns quants metres més enllà girava en angle recte en direcció

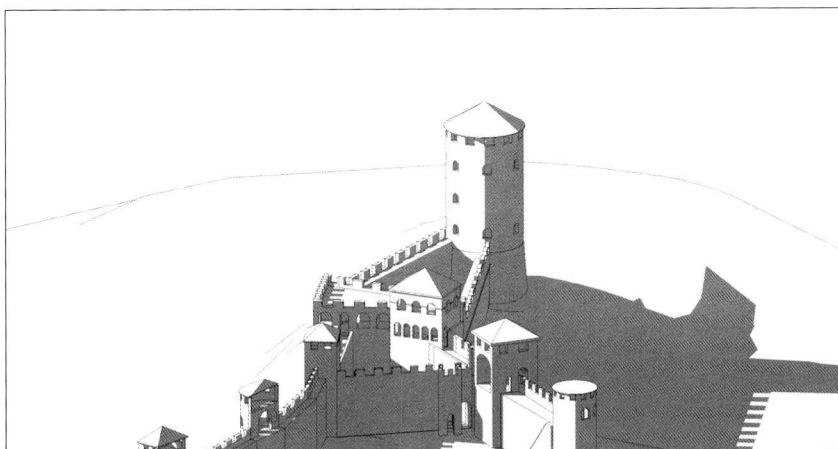

Fig. 8. Restituïció volumètrica del castell de Gironella vist des de ponent. Observem la muralla interior i, a la dreta, la porta.

a ponent (fig. 6 i 7). Entre l'un i l'altre s'obria la porta, hàbilment amagada i molt difícil d'atacar atès que obligava a un hipotètic enemic a moure's en un espai estret, definit per l'esperó rocós damunt del qual eren disposades les defenses urbanes, i a encarar una porta amagada i ben defensada per la muralla i, sobretot, per l'enorme torre del darrere. En planta no varià en el baiximperi quan, a resultes de la reforma *a fundamentis* de la torre i de la muralla, fou refeta acuradament. Quant els carolingis bastiren el seu castell que significava la desaparició de tot aquell sector de les velles defenses, decidiren aprofitar-la tot traslladant-la. Era, també, segons pensem, una manera de demostrar continuïtat i a l'hora d'aprofitar en benefici propi el prestigi d'allò antic. Només ens queda el dubte de saber si el gran *titulus* que hi havia encastrat damunt de l'arc de la porta, ben visible el senyal en el *caementicium*, procedia també de l'accés original o fou col·locat per les noves autoritats per recordar els treballs, imponents, realitzats. És una pregunta que cal fer, però que no té resposta (fig. 5).

Com a resum cal dir que la intervenció efectuada al sector més oriental de la Força Vella ha servit per fer-nos saber que la suposada gran àrea arqueològica de caserna d'Alemanys, va desaparèixer quan les gran obres defensives de 1809 que van afectar tot el pati d'armes de l'edifici militar on aparentment era possible efectuar una gran excavació en extensió sense

noses. Tanmateix, s'ha pogut confirmar que el castell de Gironella era en realitat una autèntica alcassaba amb un poderós mur i una porta excel·lentment dissenyada tancant-se en relació amb la ciutat. En aquesta ocasió, i com que es tractava d'una muralla secundària, era de menys gruix (1,80 m i no 4 m com succeeix en els trams que donaven a l'exterior). La porta, disposada a l'extrem sud-oest, era militarment efectiva i molt difícil d'encarar. Una portella que s'hi associava, permetia, entre altres coses, entrar i sortir del castell sense necessitat d'obrir la principal que normalment devia romandre tancada. A tocar d'aquest mur interior però dins de l'àmbit de la Gironella, en un moment més avançat que no hem pogut datar, es bastí una petita capella tal com passà en molts altres castells. Finalment, ara sabem com funcionà la muralla i la porta de llevant de la ciutat des d'època fundacional fins al 800 quan l'obra de la *Gerundella* modificà substancialment el panorama. I sabem també que la porta de l'alcassaba edificada durant el regnat de Carlemany, ben conservada, no seria, sinó, el trasllat de la prestigiosa porta baiximperial uns quants metres cap al nord-est.

BIBLIOGRAFIA

- E. CANAL, J.M. NOLLA i J. SAGRERA (2003). *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval*, Girona, (Història urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 5).
- MINALI, G. (1840). *Historia militar de Gerona que comprende particularmente los dos sitios de 1808 y 1809*, Girona.
- NOLLA, J.M. (1980). *Excavacions arqueològiques a Girona: la caserna d'Alemanys, "Cypsela", III* (Girona), pàg. 179-192.
- NOLLA, J.M. (2007). *Gerunda y la defensa de la Via Augusta en la Antigüedad Tardía, "Murallas de Ciudades romanas en el occidente del Imperio. Lucus Augusti como paradigma. Actas del Congreso Internacional celebrado en Lugo (26-29-XI-2005) en el V aniversario de la declaración, por la UNESCO, de las Murallas de Lugo como Patrimonio de la Humanidad"* a cura de A. Rodríguez Colmenero i I. Rodà de Llanza, Lugo, pàg. 633-647.
- NOLLA J.M. i J. SAGRERA (1991). *Noves exploracions arqueològiques a la Caserna d'Alemanys (Girona). Campanya d'excavació de 1988, "Cypsela", IX* (Girona), pàg. 177-195.
- NOLLA, J.M., X. ALBERCH, J. MERINO i D. VIVÓ (1989). *El sector oriental de les muralles de Girona. Noves aportacions al seu coneixement (Campanya d'excavacions de 1987 a la Torre Gironella), "Cypsela", VII* (Girona), pàg. 111-130.
- PLA CARGOL, J. (1946). *La Torre Gironella*, "Anales del Instituto de Estudios Gerundenses", I (Girona), pàg. 108-116.